

M. J. Gunning, *Gewaande rechten. Het denken over vrouwen en gelijkheid van Thomas van Aquino tot de Bataafse Constitutie* (Dissertatie RU Utrecht 1991; Zwolle: W. E. J. Tjeenk Willink, 1991, xii + 353 blz., ISBN 90 271 3436 7).

Dat vrouwen een categorie mensen vormen die onderdrukt worden, is een bewering waar niemand — althans in de westerse wereld — meer van opkijkt. Sinds Mary Wollstonecraft en John Stuart Mill zijn er karrevrachten papier besteed aan het oplossen van de vraag waaraan de sociale en wettelijke onderschikking van de vrouw, in de westerse wereld, te wijten kan zijn en hoe haar emancipatie eindelijk haar beslag kon krijgen. Historici, politicologen, sociologen hebben met het probleem geworsteld. De juristen, relatief weinig in de historie geïnteresseerd, proberen hun achterstand in te lopen.

Mevr. Gunning, werkzaam bij de vakgroep Staatsrecht aan de Universiteit van Amsterdam, heeft een poging gewaagd te onderzoeken in hoeverre de rechtspositie van de vrouw er een was van gewaande rechten. De ondertitel geeft een aanwijzing van het hybride karakter van haar perspectief — de verhouding tussen algemene en, wat men vroeger nog mocht noemen, 'vaderlandse' geschiedenis. De inhoudsopgave verraaft amper dat er tussen S. Thomas en de Bataafse revolutie wel een paar eeuwen verliepen.

Overigens biedt de auteur een verstandige, niet door opgewonden feministische standjes ontsierde, analyse van de gedachten van enkele politieke theoretici, theologen en filosofen over de, meer of minder gebrekkige, gelijkheid van man en vrouw. Dat relaas over de 'zwakke' vrouw wordt gelardeerd met een — voor zover ik kan zien — onsystematische illustratie uit oud-Nederlandse rechtsbronnen. Dat schrijfster haar primaire bronnen zelfstandig heeft willen lezen en interpreteren, heeft zijn charmes, maar zij had daarbij de secundaire literatuur systematischer en explicieter behoren te betrekken en verantwoorden. Bij de behandeling van Luthers huwelijksopvatting had, bij voorbeeld, *When fathers ruled. Family life in Reformation Europe* (1983) van Steven Ozment niet mogen ontbreken, noch bij de bespreking der zeventiende-eeuwse Engelse politieke denkers *Patriarchalism and political thought* (1975) van Gordon J. Schochet of *La femme dans la pensée des Lumières* (1977) van Paul Hoffmann voor de daaropvolgende eeuw.

Het boek is cursorisch, met accenten op willekeurig lijkende, althans niet gemotiveerde perioden en denkers. Schrijfster heeft haar titel blijkbaar ontleend aan een passage uit de *Janus Verrezen* van 18 januari 1796 'dat de onvervreemdbare rechten van de vrouwen, geene gewaande rechten bij de vrouwen van Nederland zijn' (2,266). Het lijkt haar te zijn ontgaan dat van die 'gewaande rechten' al eerder, met een andere nuance, sprake was bij een auteur die sprak van de rechten van de *mens* (*De rechten van den mensch in Vrankrijk geen gewaande rechten in Nederland, ofbetoog, dat die rechten bij het volk van Nederland in volle kracht genoten worden*. Dooreen patriot. Amsterdam 1793).

Mevr. Gunning schrijft dat haar studie 'eindigt met de betrekkelijke rust die *na de codificatie* intreedt' (6, mijn curs.). Zij bedoelt echter kennelijk: de afkondiging van de staatsregeling (constitutie) in 1798, want van de rechtscodificatie, die uit hoofde van die grondwet werd ondernomen, vindt men in haar boek geen spoor — laat staan van de serie Bronnen van de Nederlandse codificatie sinds 1798 waaronder deel gewijd aan het huwelijks(goederen)recht, vergezeld van een monografie (beide uit 1975). Historische expertise of begeleiding had de schrijfster voor een aantal vervelende lapsus kunnen behoeden (bij voorbeeld 102: situering van het Verlichtingstijdperk; 107: verdwijnen van heksengelooft; 271 n.173: 'Gelijkheid, Vrijheid en Broederschap').

A. H. Huussen jr.

J. de Bruijn, ed., *Psalmingen in de Nederlanden vanaf de zestiende eeuw tot heden. Een bundel studies, met de catalogus van de gelijknamige tentoonstelling*, samengesteld door W. Heyting, m. m. v. M. van den Heuvel (Kampen: J. H. Kok, 1991, 325 blz., f34,50, ISBN 90 242 6805 2).

In het najaar van 1991 is in de Vrije Universiteit een kleine tentoonstelling georganiseerd over de geschiedenis van het zingen der psalmen in de Nederlanden. Dat is ongetwijfeld een belangrijk cultuurverschijnsel geweest en daarbij uniek voor de Lage Landen, vooral uiteraard het protestantse Noorden. In de ons omringende landen, Duitsland voorop, ontstonden heel andere zangtradities, daar verdrongen de gezangen al spoedig de psalmen. Maar in de calvinistische Republiek van onze voorvaders werden schuchtere pogingen om ook gezangen te zingen vrijwel geheel afgesneden, en dat met het theologische argument dat alleen wat letterlijk Gods woord was, in de Bijbel zelf te vinden, gezongen mocht worden. Dat kon echter natuurlijk niet meer gebeuren op de oude joodse manier, waar men weinig van wist. Calvijn en zijn medestanders maakten in Genève een compleet nieuwe psalmberijming met melodieën en al. Die werd het voorbeeld in ons land, zo diep en krachtig dat wij nog steeds met de kerken in Zuid-Afrika de enigen zijn die nog de complete berijming van alle 150 psalmen gebruiken met ook nog alle oude melodieën (in Zuid-Afrika is er wat dat betreft wat water in de wijn gedaan, daar zijn de moeilijkste oude wijzen vervangen door 'nuwe wijsies'). Maar onomstreden is het vasthouden aan de Geneefse melodieën niet, al in de negentiende eeuw werden ze ter discussie gesteld en ze zijn in onze eeuw gered door ze weer op het oorspronkelijke ritme te zingen. Over die muzikale tradities bevat het boek een zeer verhelderende bijdrage van J. R. Luth.

Dit boek is niet slechts de catalogus van de tentoonstelling maar bovendien de wetenschappelijke begeleiding. Dat wil zeggen dat het allereerst een bundel opstellen is over een groot aantal verschillende onderwerpen over het psalmzingen en dat pas daarna, achterin, een lijst van de aanwezige voorwerpen van de expositie zoals oude psalm- en koraalboeken, prenten en portretten, wordt gegeven. Met de reeks opstellen heeft men getracht een overzicht te geven dat zoveel mogelijk de samenhang van deze geschiedenis wil geven. Zo zijn er stukken over de oude joodse traditie, over de vroegste berijmingen in de Nederlanden (waarover natuurlijk al het standaardwerk van S. J. Lenselink bestond, *De Nederlandse psalmberijmingen van de souterliedekens tot Datheen* (Assen, 1959), over het gebruik van de psalmen bij de rooms-katholieken in het Zuiden vroeger en nu, bij de luthersen, de oud-katholieken en de doopsgezinden. Vervolgens wordt er veel aandacht besteed aan de merkwaardige dominerende positie van de berijming van Datheen en de eindelijke vervanging daarvan in 1773. Dat was een zaak van de Staten-Generaal die echter het bijeenroepen van een nationale synode niet wilden toestaan en pas in 1772 besloot dat er een selectie moest worden gemaakt uit drie al bestaande berijmingen, die van Johannes Eusebius Voet, Hendrik Ghysen en het Genootschap *Laus Deo Salus Populo*. Daarover handelt een interessant opstel van F. R. J. Knetsch. Wat die verandering geestelijk betekende wordt voortreffelijk uit de doeken gedaan door A. C. Honders: Datheens berijming lag nog onder de druk van een kruis-theologie, en dat had misschien ook wel te maken met de zware tijd waarin zij ontstond. In 1773 werden al die sombere klanken, kruis, verdriet, tegenspoed, nood, zoveel mogelijk weggewerkt en kwam de nadruk te liggen op Gods almacht en wijsheid, het licht der rede was doorgebroken.

Een aardig hoofdstuk wijst op de betekenis van het drukken van psalmboeken, tenslotte behoorden zulke boeken (en behoren nog altijd) tot de meest verkochte uitgaven in ons taalgebied. Ook de muzikale aspecten worden uitvoerig belicht. Daarbij spelen kwesties van tempo en ritme een grote rol. Maar de gefixeerdheid op de Geneefse psalmen betekende natuurlijk ook verarming, de grote rijkdom van het Lutherse en later het Engelse kerklied kon